

הגדרת איסור בשר בחלב

א. בין בשר בחלב לשאר איסורים

הגמרא בדף קח.¹ עוסקת בסוגיית אפשר לסוחטו: האם בשר שנבלע בו חלב יחזור להיתרו אחרי סחיטת החלב ממנו, או ישאר באיסורו. להלכה אנו פוסקים ש"אפשר לסוחטו אסור". בפשטות, עולה מכאן שלאחר שהבשר נתבשל עם החלב הוא מוגדר כאסור מחמת עצמו, ולא רק מחמת החלב הבלוע בתוכו, ולכן הוא נותר באיסורו גם אחרי סחיטת החלב. ממילא הגענו לדין "חתיכה עצמה נעשית נבלה" (לקמן: חנ"ן), שעלה בגמרא לעיל (ק). ביחס לחתיכת נבלה שאסרה חתיכה אחרת.

אמנם, הראשונים העלו שניתן לחלק בין שני המושגים. הרשב"א סובר כרבנו אפרים,² שביחס לשאר איסורים - חוץ מבשר בחלב (לקמן בב"ח) - לא אמרינן חנ"ן. לכן די בביטול טעם האיסור הבלוע בחתיכת ההיתר, ואין צורך בביטול טעמה של החתיכה כולה. טעם החילוק הינו, שדווקא לגבי בב"ח - הנחשבים כשלעצמם כמין היתר - ביטולם יחדיו מגדיר כל אחד מהם כשלעצמו כגופו של איסור. לעומת זאת, בשאר איסורים אין פעולה כגון ביטול שמוגדרת כיוצרת האיסור, אלא פשוט יש כאן טעם של איסור בחתיכת ההיתר, ולכן סגי בביטול טעם זה. חתיכת ההיתר כשלעצמה אינה מוגדרת כאסורה מחמת עצמה, ולפיכך אין צורך בביטולה.

עם זאת, לדעת הרשב"א בתורת הבית החתיכה עצמה נותרת באיסורה:

ומכל מקום מודה הרב ז"ל בחתיכה שנבלעה מאיסור ואחר כך נפלה אותה חתיכה לקדירה שיש בה שישים לבטלה אפילו הכי היא עצמה אסורה... לפי שהיא כבר נאסרה והאיסור הנבלע בתוכה אינו יוצא ומתערב (בית ד, שער א, ח. בדפי הספר).

לכאורה, היה מקום לדרוש טעימת קפילא כמענה לחשש שהאיסור לא יצא לחלוטין, ואם הוא לא ירגיש בטעם - החתיכה תחזור להיתרה. אלא שכבר דחה זאת בבית יוסף:

1 הפנייה סתמית במאמר זה מכוונת למסכת חולין; הפניה לטוש"ע ונ"כ - מכוונת לחלק י"ד.

2 דעת רבנו אפרים מובאת בתוס' ק. ד"ה בשקדם.

דכיוון שכבר נאסרה, אף על פי שנפלט קצת מהאיסור שבה, לעולם אסורה עד שיפלט כולו לגמרי ולא ישאר בה ממנו כלל (סימן קו, ד"ה כתב הרשב"א).³

לדעת הרשב"א, גם כאשר אין דין חנ"ן - עדיין ייתכן שיהיה דין של "אפשר לסוחטו אסור". זאת בשל החשש שלא כל האיסור יצא, ומתוך הבנה שחתיכה שכבר נאסרה לא ניתרת עד שיצא ממנה האיסור לחלוטין, וכל עוד שחלק מן האיסור נותר בה היא אסורה, אפילו אם כעת האיסור כבר לא נותר בה טעם.

ברם, הריטב"א מעלה בהקשר זה חילוק בין בב"ח לבין שאר איסורים:

דמאן דסבירא ליה אפשר לסוחטו מותר, לא אמר אלא בבבשר בחלב לפי שתערובתן אוסרתן, וכיוון שחזרו ונפרדו ונסחט טעם זה מזה חזרו להיתרם ככלאי בגדים דעלמא. אבל באיסור גמור שנתערב בהיתר ואסרו, שאפילו נסחט ונפרד ממנו האוסרו יש כאן איסור לפנינו, באותו שאסרו מיהת, אין לדון בו שיהא אותו שנתערב בו חוזר להיתרו (קח. ד"ה אי קסבר).

הריטב"א סבור, שבמידה ולא אומרים חנ"ן - יש לחלק בין בב"ח לשאר איסורים, בכיוון ההפוך לזה של רבנו אפרים. לפי רבנו אפרים - דווקא בבב"ח אמרינן חנ"ן, שכן כל מרכיב כשלעצמו מוגדר כגופו של איסור, ואילו בשאר איסורים סגי בביטול טעם האיסור הבלוע בחתיכת ההיתר. אולם לדעת הריטב"א (במסגרת מ"ד שלא אמרינן חנ"ן) המצב הפוך: בבב"ח האיסור מוגדר רק מצד החיבור של הבשר עם החלב, וממילא ההפרדה תחזיר את הבשר להיתרו. אין לומר שחתיכה שנאסרה לא ניתרת עד שהאיסור יצא לחלוטין, מאחר שהחתיכה כלל לא נאסרה כחתיכה, אלא רק מצד החיבור - כאיסור כלאיים.⁴ בשאר איסורים, לעומת זאת, אף על פי שלא אמרינן חנ"ן - עדיין החתיכה תישאר באיסורה כדברי הרשב"א: כיוון שנאסרה כחתיכה כשהיה בה טעם של איסור, אזי גם לאחר שיבוטל טעם האיסור - לא תחזור להיתרה עד שיצא האיסור לחלוטין, ומאחר שחוששים שלא יצא היא ניתרת באיסורה.

3 עיין עוד בחו"ד קו, סק"א שמעלה הסבר אחר.

4 ר' חיים (הל' מאכלות אסורות פ"ט, ה"ט) מבין בדעת הראב"ד, שגם בבב"ח - אע"פ שלא אמרינן חנ"ן - הדין יהיה ש"אפשר לסוחטו אסור". אמנם, לדעת ר' חיים דין "אפשר לסוחטו אסור" קובע שגם כאשר האיסור יצא לחלוטין מן החתיכה - החתיכה עדיין תישאר באיסורה. הרב שלמה לוי טען שניתן לקבל דעה כזאת רק בבב"ח, שאז מעשה הבישול מתפקד כמחיל שם איסור על החתיכה כולה, אך לא בשאר איסורים.

כאמור, להלכה ברור שבבב"ח אומרים חנ"ן. משמעות הדבר היא שהבשר והחלב מוגדרים - כל אחד כשלעצמו - כגופו של איסור, בעוד שבשאר האיסורים השאלה פתוחה, ונתונה במחלוקת הראשונים.

כפי שהזכרנו למעלה, לדעת רבנו אפרים לא אמרינן חנ"ן בשאר איסורים, כך שדי בביטול הטעם הבלוע ולא צריך לבטל את כל החתיכה. גם מחנה החולקים על שיטתו אינו עשוי מעור אחד, ונבאר כעת את חילוקי השיטות בכך.

בגמרא (קח.) מבואר שטיפות חלב שנבלעו בחתיכת בשר, קיבלו את טעמה ונפלטו בחזרה לסיר החלב - יוגדרו ביחס לשאר החלב כמין במינו. זאת מתוך תפישה שאיננה רואה את איסורן של הטיפות רק מחמת טעם הבשר הבלוע בתוכן, אלא כאסורות מחמת עצמן. ולכאורה פשוט, שהוא הדין גם במקרה ההפוך: בשר שבלע טעם של חלב יוגדר כאיסור של מין במינו ביחס לחתיכות הבשר האחרות.

ברם, לגבי שאר איסורים נחלקו בכך רבותינו הראשונים. ר"י ור"ת שותפים בהתנגדותם לשיטת רבנו אפרים. לדעתם, גם בשאר איסורים יש צורך בביטול כל החתיכה, ולא סגי בביטול הטעם הבלוע בתוכה. עם זאת, הם נחלקו לגבי שאלתנו. דעת הר"י מובאת בהרחבה בר"ן:

שלא אמרו חלב נבלה הוא אלא בבשר בחלב... וכיוון שהחלב בעצמו אסור, אסור במינו במשהו⁵ שהרי איסורו מגופו. אבל בשאר איסורים - מים ורוטב שבלעו איסור, כשפולטו אף על פי שהם אסורים אין איסורם מגופם אלא מאותו איסור שנתערב בהם והוא ליה כמין בשאינו מינו...⁶ ולפיכך מלח שמלחו בו בשר שנתנוהו בקדרה או מלח שנמלח בו נבלה אף על פי שהחתיכה עצמה של מלח נעשית נבלה אינה אוסרת אלא בשישים כיוצא בה, כאילו היתה חתיכה של דם או של נבלה ואילו היה דינה כמלח האסורה מחמת עצמה אוסרת אפילו באלף (מב: באלפס).

הר"ן עצמו מצדד בדעת ר"ת, שמיישר קו בין בב"ח לבין שאר איסורים ביחס להגדרת מין האיסור:

5 כמובן, רק במסגרת שיטת רבי יהודה הסובר שמין במינו לא בטל.
6 הנימוק לכך שר"י לא מסכים עם רבנו אפרים הוא כנראה כדברי הר"ן שם, שאיננו יודעים היכן בתוך החתיכה נמצא האיסור, ולכן צריך שישים כנגד כולו. מכל מקום ר"י מסכים עם רבנו אפרים, שמבחינת ההגדרה העקרונית חתיכת היתר מוגדרת כאיסור רק מפאת האיסור שמצוי בתוכה, ולא כאסורה מחמת עצמה.

כבר כתבתי שהשוו חכמים שאר איסורים לבשר בחלב מדבריהם, ומעתה אין בין שאר איסורים לבשר בחלב כלום אלא זו תורה והללו מדבריהם וכיוון שבכל האיסורים אפשר לסוחטו אסור, למה לא יהיו אוסרים במינם בכל שהוא, למאן דאמר מין במינו לא בטיל? אלא ודאי דברי רבנו שמואל ורבנו תם עיקר (שם).

על אף שר"ת, הרשב"ם והר"ן משווים בין בשר וחלב לבין שאר איסורים ביחס להגדרת מין האיסור, גם הם מודים שישנה חלוקה בין שני סוגי האיסורים. אמנם בדברים שציטטנו כעת הר"ן שלל חלוקה שכזו בלשון נחרצת: "אין בין שאר האיסורים לבשר בחלב כלום, אלא זו תורה והללו מדבריהם". אך נעייין כעת בדבריו ביחס לדין חתיכה הראויה להתכבד:

וכתבו רבותינו הצרפתים ז"ל שלא אמרו בחתיכה שאינה בטלה אלא באסורה מחמת עצמה, אבל אם נפל איסור בחתיכה ונתן בה טעם, אע"פ שהחתיכה עצמה נעשית נבלה, בטלה בס' או ברוב, לפי שאין האיסור שבה ראוי להתכבד בו... אע"ג... שחתיכת בשר בחלב אינה בטלה משום דראויה להתכבד בפני האורחים, שאני התם, שכיוון שנתבשלו בשר בחלב, חתיכה עצמה איסור היא וסברה נכונה היא⁷ (לו: באלפס ד"ה וגרסינן).

אם כן, גם על הר"ן מקובל שדווקא לגבי בב"ח כל מין כשלעצמו נחשב ממש כגופו של איסור, ולכן אם החתיכה ראויה להתכבד לא תתבטל, אף על פי שהטעם הבלוע הגורם לאיסור לא ראוי להתכבד. אולם בשאר איסורים, גם אם החתיכה כשלעצמה ראויה להתכבד - היא תתבטל, בגלל שהבלוע לא ראוי להתכבד. על כרחך, שגם לדעת הר"ן התפשיה ביחס לשאר איסורים שמוגדרים כאסורים מחמת עצמם היא חלקית, ומיושמת רק לגבי הצרכת ביטול של כל החתיכה והגדרת מין במינו, אך לא ביחס להגדרת החתיכה כולה כראויה להתכבד מחמת טעם האיסור הבלוע בה.

לסיכום, נוכחנו שקיימת חלוקה ברורה בין בב"ח לשאר איסורים. להלכתא, חלוקה זו הינה בכיוון אחד בלבד: בב"ח מוגדר כאסור מחמת עצמו יותר מאשר שאר איסורים (ובניגוד לדברי הריטב"א, שהציע הבחנה בכיוון ההפוך). אמנם, ראינו רמות שונות ביחס לחלוקה זו: לדעת רבנו אפרים, בשאר איסורים אין צורך בביטול כל החתיכה שנאסרה, וסגי בביטול טעם האיסור הבלוע בתוכה. לדעת הר"י, גם בשאר

7 דעה זו מקובלת כמעט על הכל, ונפסקה בשו"ע (ק"א, ב). אמנם הראב"ה (סימן תקמ"א ובמרדכי חולין סימן תרע"ד) חולק, וסבור שגם בשאר איסורים משמעות דין חנ"ף שהחתיכה שנאסרה מוגדרת ממש כגופו של איסור, ואם היא ראויה להתכבד אינה מתבטלת. משיטתו עולה שבאמת אין כל חלוקה בין בב"ח לשאר איסורים.

האיסורים קיימת דרישה לביטול כל החתיכה שנאסרה. אמנם, לגבי הגדרת מין במינו אזלינן בתר הבלוע ולא בתר החתיכה, בעוד שבבב"ח אזלינן בתר החתיכה שנאסרה. ואילו לדעת ר"ת הרשב"ם והר"ן, גם בשאר איסורים אזלינן בתר החתיכה לגבי הגדרת מין במינו, מאחר שלדעתם החתיכה כולה מוגדרת כאסורה מחמת עצמה. אמנם, לגבי הגדרת החתיכה כראויה להתכבד - אפילו הר"ן מודה שבשאר איסורים אזלינן בתר הבלוע, ולפיכך החתיכה מתבטלת אפילו אם היא עצמה ראויה להתכבד, וזאת מכיוון שהאיסור הבלוע בה אינו ראוי להתכבד.

עד כה, ראינו באופן בסיסי את הגדרת איסור בב"ח כאיסור מחמת עצמו (כלומר שהן הבשר והן החלב מוגדרים כגופו של האיסור). התמקדנו בהצגת השיטות השונות ביחס למידת התקפות של הגדרה זו בשאר איסורים, ובהתאם לכך הגדרנו את היחס בין שני סוגי האיסורים (בב"ח מול שאר האיסורים). כעת ברצוננו לעיין בטיבו של איסור בב"ח, ולברר האם אכן ניתן לקבוע בבירור שכל מרכיב כשלעצמו מוגדר כגופו של איסור, או שמא עדיין יש דרישה מסוימת לנוכחותם של שני המרכיבים, על מנת לשמר את תקפותו של האיסור. במידה ונאמר כך - נמצאנו מקרבים בין בב"ח לשאר האיסורים, דווקא מתוך צמצום ההגדרה הראשונית של איסור בב"ח כאיסור מחמת עצמו.

ב. איסור בשר בחלב - איסור מחמת עצמו?

1. העברת איסור ללא רוטב

השאלה הראשונה שבה נעסוק היא האם חתיכת בשר שבלעה חלב ונאסרה - תאסור את חברתה ללא רוטב. כתב הרשב"א (קח. ד"ה אמר רב):

דלעולם אין חתיכה נאסרת מחמת בליעת האיסור, אוסרת חתיכת היתר שאצלה ואפילו שתיהם חמות, לפי שאין הבליעה הולכת מחתיכה לחתיכה שאצלה אא"כ יש רוטב שמוליך הבליעה חוצה לה, אבל ביבש לא, ואע"פ שאילו היתה הראשונה נבלה גמורה אוסרת שאצלה... אלא רב הכי מפרש לה למתניתין: טיפת חלב שנפלה על גבי חתיכה... נער אותה חתיכה בתוך הרוטב עם שאר החתיכות אז צריך שישים לבטל כל החתיכה שנאסרה... אבל אם לא ניער - לא אסר השאר כלל, כמו שאמרנו שאין הבלועה יוצאה מחתיכה לחתיכה ביבש.⁸

8 וכך כתב גם בתורת הבית, וסיים: "ולא בכענין זה אמרו שנעשית כנבלה עצמה..." (בית ד, שער א, ח. בדפי הספר).

נמצאנו למדים, שלדעת הרשב"א יש חלוקה בין איסור בב"ח לאיסור נבלה, ורק האחרון נחשב באופן מלא כאסור מחמת עצמו: נבלה אוסרת חברתה בלא רוטב, ואילו חתיכת בשר שנאסרה מחלב לא תאסור חברתה בלא רוטב. אם כן, הגדרת הבשר כאסור מחמת עצמו אינה הגדרה מוחלטת.

אולם הר"ן חלוק על הרשב"א:

אבל אינו מחוור, דקיימא לן דחנ"ן ואפשר לסוחטו אסור, כלומר: שאפילו היה אפשר לאיסור שיסחט ויצא מחתיכה זו, אפילו הכי החתיכה אסורה... הרי כל מה שחתיכה זו של היתר פולטת איסור גמור הוא... וכיוון שהוא כגוף האיסור למה לא תאסור חברתה בפליטתה?⁹ (מב. באלפס).

לדעת הר"ן, הגדרת בשר שנאסר מחלב כאסור מחמת עצמו היא הגדרה מקיפה יותר, וחלה גם על דין זה של העברת איסור בלא רוטב. בעקבות הראשונים נחלקו גם האחרונים בדין זה, וזאת על יסוד מחלוקת בהבנת פסיקת הטור:

והא דחתיכת איסור אוסרת חברתה בנגיעתה דווקא כשאיסורה מחמת עצמה כגון נבלה או בשר בחלב...¹⁰ (סי' קה).

בפשטות, פסק הטור מכוון לשיטת הר"ן. אמנם, המהרש"ל מעלה שניתן לדחוק ולפרש שדברי הטור עולים גם כשיטת הרשב"א:

'בבשר בחלב' - היינו בשר חם שנגע בגבינה שזה חשוב איסור מחמת עצמו (מובא בט"ז סק"ג).

וכך אכן הכריעו המהרש"ל והט"ז להלכה. כדבריהם מפורש בפסק הרמ"א לעיל:

וכן אם לא ניער כלל... אינו אוסר רק החתיכה לבד ושאר הקדירה מותר (צב, ב').¹¹

9 א. הר"ן שם מדייק ברש"י כדבריו.

ב. גם בדברי הרמב"ן מפורש כשיטת הר"ן. הרמב"ן מסביר שהגמרא הצריכה ניעור רק למ"ד אפשר לסוחטו מותר, אך למסקנה דקיי"ל אפשר לסוחטו אסור - באמת חתיכת בשר שנאסרה מחלב אוסרת חברתה בלא רוטב.

10 בלשון זאת בדיוק פסק גם המחבר שם (סעיף ז').

לעומת זאת, הש"ך פוסק כשיטת הר"ן:

אם כן, נחשב הבשר גוף האיסור ואין הכי נמי דאוסר, דנהי דלא פליט החלב עצמו
מכל מקום כיוון דע"י חיבורן נאסרו אם כן הבשר שנחשב גוף האיסור - אוסר
(קה, סקי"ז).

כעת, ננסה להעמיק בהבנת שתי השיטות.

שיטת הר"ן וסיעתו היא פשוטה יותר, שכן היא יוצרת חזית אחידה ביחס לשאלה
האם בשר שנאסר מחלב מוגדר כגופו של איסור: צריך שישים כנגד כולו, והוא מוגדר
כמין במינו ביחס לחתיכות בשר אחרות. במידה וחתיכת הבשר ראויה להתכבד - היא
לא תתבטל אף על פי שהחלב הבלוע בתוכה אינו ראוי להתכבד, וגם חתיכת הבשר
תאסור חבירתה ללא רוטב ככל איסור מחמת עצמו.

לעומת זאת, שיטת הרשב"א וסיעתו הינה קשה יותר: מדוע דווקא לגבי איסור
חתיכה אחרת בלא רוטב, אנו לא מתייחסים לבשר כאסור מחמת עצמו? כך מסביר
זאת בעל תרומת הדשן:

דוודאי בשר בחלב כל זמן שהוא מעורב, מקרי שורשו וגופו של איסור ואפילו
הבשר בלא חלב, כמו כלאי בגדים - בזמן שחוט פשתן מעורב בטלית צמר, אסור
להתכסות בכל הטלית אפילו באותו צד שאין חוט פשתן בו, ואם נחתך מן הטלית
אותו צד שאין בו פשתן, מותר אותו צד, הכא נמי קים להו לרבנן שאין שום טעם
הולך מחתיכה זו רק טעם דבשר לחוד ולא שום חלב אלא אם כן על ידי רוטב...
(מובא בש"ך שם).

הווה אומר, כל זמן שיש טעם של חלב וטעם של בשר - כל אחד מהם כשלעצמו
מוגדר כגופו של איסור. אולם כאשר נוצרת הפרדה מוחלטת, ונותר טעם אחד בלבד -
אכן יפקע האיסור.¹² לפיכך, כאשר שני הטעמים קיימים יחד - חתיכת הבשר היא גופו

11 אמנם הש"ך שם כתב על דברי הרמ"א: "דמכל מקום שאר החתיכות שנגעו בזו החתיכה
צריכים נטילה", אך בדברי הרמ"א עצמו אין זכר לדרישה זו. לקמן נראה שהרמ"א עקבי
בתפישתו לגבי הגדרת איסור בב"ח.

12 ר' חיים שהוזכר לעיל (הערה 5) מסביר בדרך אחרת את שיטת הראב"ד, הסבור כרשב"א
שחתיכת הבשר לא אוסרת את חבירתה בלא רוטב. טענתו היא, שמכיוון שלא אמרינן חנ"ן -
החתיכה לא אוסרת ללא רוטב, שכן היא איננה אסורה מחמת עצמה, אך יחד עם זאת נאמר
לגביה הדין ש"אפשר לסוחטו אסור". אמנם, דבריו נראים לענ"ד קשים ביותר, וזאת
מהנימוקים הבאים: ראשית, מכך שחתיכת בשר שבלעה טעם חלב מוגדרת כמין במינו ביחס
לשאר חתיכות הבשר - מוכח שאמרינן חנ"ן ולא רק אפשר לסוחטו אסור. שנית, כך מוכח גם

של איסור, ולכן היא לא בטלה אם ראויה להתכבד, וכן תוגדר כמין במינו ביחס לשאר חתיכות הבשר. לעומת זאת, כאשר אין רוטב - טעם החלב לא עובר כלל לשאר החתיכות, ולכן הן לא נאסרות.¹³

הר"ן, כמובן, חלוק על תפישה זו. לדעתו, גם כאשר נוצרת הפרדה מוחלטת - הבשר נותר באיסורו, ולכן יש בכוחו לאסור גם ללא רוטב. לקמן ננסה להעמיק עוד ביסוד מחלוקת זו. לעת עתה, נעיין בנפקא מינות נוספות הנובעות מהבנות אלו.

2. טעם בשר מושבח וטעם חלב פגום

כתב הטור:

התוחב כף חולבת בקדירה של בשר... אם יש שישים לבטל הכף, הקדירה והתבשיל מותרים אבל הכף אסורה בין עם בשר בין עם חלב לפי שהיא בלועה מבשר בחלב. ואפילו כדיעבד אוסרת אם חזרו ותחבוה בין בבשר בין בחלב כל זמן שהיא בת יומה (סימן צ"ד).

הב"ח הבין את דבריו באופן הבא:

שעדיין היא תוך מעת לעת לתשמיש הראשון, אבל אם היא לאחר מעת לעת לתשמיש הראשון, שאע"פ שהיא תוך מעת לעת לתשמיש השני, אינו אוסר אא"כ כשחזרו ותחבוה במה שהשתמשו בה בראשונה, אבל אם תחבוה במה שהשתמשו בה בשנייה, אינו אוסר, כיוון שטעם הראשון הוא פגום עכשיו בשעת תחיבה שנייה ופשוט הוא (שם, ס"ק ג).

אמנם, הש"ך חלק עליו בנחרצות:

מהדין שחתיכת בשר הראויה להתכבד, שבלעה טעם חלב, אינה בטלה. שלישיית, דבריו סותרים את דברי הריטב"א שציטטנו למעלה, שביחס לבב"ח - אם לא אומרים חנ"ן לא שייך לאסור מצד דין אפשר לסוחטו.

13 ביחס לדין שבעינין שישים כנגד כולו ולא סגי בשישים כנגד החלב, פשוט שהוא נובע מהתפישה שהבשר עצמו אסור, ולא רק מחשש שהטעם לא נפלט, וכדברי ר"י ביחס לשאר איסורים, שהרי כאמור החתיכה מוגדרת כמין במינו לגבי שאר החתיכות. אם כן, יש לתהות על טעם הדין, שהרי לפי הסבר תרומת הדשן תפישה זו שייכת רק כאשר יש גם בשר וגם חלב! אמנם יש ליישב, שהיות שחתיכת הבשר נאסרה - היא לא תותר עד שיצא החלב לחלוטין, וכדברי הרשב"א דלעיל לגבי שאר איסורים. דבריו אלו תקפים כמובן גם ביחס לבב"ח להלכתא, שאמרינן חנ"ן (ואף לדעת הריטב"א).

'כל זמן שהיא בת יומה' פירוש משעת התחיבה אפילו אינה בת יומה משעה שבישל בה חלב כיוון שהיתה בת יומה בשעת התחיבה הראשונה נעשית נבלה ואוסרת אחר כך אפילו דיעבד... דלא כהב"ח שכתב בפשיטות להפך ופשוט הוא דטעות הוא (שם, סק"י).

פשוט וברור, שמחלוקתם נובעת מהשאלה אם יש צורך שיהיה טעם לשבח גם של בשר וגם של חלב, או שמא כל טעם כשלעצמו מוגדר כגופו של איסור, גם כאשר הטעם הנגדי פגום.

אם כן, זכינו לכך שהש"ך עקבי בשיטתו: כפי שפסק שבשר שבלע חלב אוסר בלא רוטב, בשל תפישתו שהבשר כשלעצמו הוא גופו של איסור, כך פסק שטעם בשר שהתערבב עם טעם חלב אוסר גם לאחר שטעם החלב יפגם, וזאת מכיוון שטעם הבשר לאחר שנעשה נבלה - אוסר כשלעצמו כגופו של איסור.

3. האם אמרינן חנ"ן בתערובת לח בלח?

הרשב"א מצטט את שיטת הראב"ד, שלא אמרינן חנ"ן בתערובת לח בלח:

דלא אמרינן חנ"ן, אלא באיסור בלוע בחתיכה, דכיוון שנתן טעם בחתיכה ואין ממש איסור זה יוצא ומעורב בחתיכות האחרות אלא בזו, הרי היא כנבלה עצמה. אבל בלח... אע"פ שהראשון נאסר מחמת מיעוטו, כיוון דנפל שם היתר ונתערבה, בטל האיסור לגמרי בהיתר שנפל שם לבסוף, כמו שנתערב בראשון, ונמצא שאין האיסור מעורב עכשיו בהיתר הראשון בלבד מה שאין כן בחתיכה שנבלעה מאיסור...¹⁴ (בית ד, שער א, ז: בדפי הספר).

טענת הראב"ד היא, שדווקא חתיכה שבלעה טעם איסור צריך לבטל את כולה, כיוון שאין כל הבלוע בה יוצא ומתערב. לעומת זאת, בתערובת לח בלח הכל בלול. ממילא סגי בשישים כנגד האיסור, ואין צורך בביטול כל התערובת. הר"ן חלק על הראב"ד, וטען שדבריו נוגדים את דברי הגמרא:

ואף תרוץ זה אינו מחוור דהא שמעתין מוכחא דאפילו לח בלח אמרינן ביה חנ"ן, מדאמרינן (קח.): 'חלב אמאי שרי חלב נבלה הוא' (מד. באלפס).

הרשב"א מנסה ליישב את שיטת הראב"ד עם סוגיית הגמרא, על יסוד הבחנה בין בב"ח לשאר איסורים:

14 המרדכי (סימן תרצ"ז) סבור כראב"ד, אך מטעם אחר.

יש לומר דבשר בחלב שאני, לפי שזה בפני עצמו מותר וזה בפני עצמו מותר ותערובתן אוסרתן, ולפיכך חזרו להיות כגוף אחד של איסור שאיסורו מחמת עצמו... מה שאין כן בשאר האיסורים (שם).

רוצה לומר, שביסוד החילוק בין חתיכה הבלועה מאיסור לבין תערובת לח בלח טמונה הנחה: יש לבטל את כל החתיכה רק בגלל שהאיסור הבלוע בתוכה אינו יוצא כולו ומתערב. ברם, בתערובת בב"ח או מבינים שהבשר נחשב כגופו של איסור, ולכן אין זה משנה שבתערובת לח בלח הכל בלול, שכן החלב אסור מצד עצמו. אם כנים דברינו, דין זה צריך להיות תלוי לכאורה בהבנות השונות שהובאו לעיל. ואכן, ננסה להראות שכולם הולכים כאן לשיטתם.

הר"ן, כאמור, מבין שגם ביחס לשאר איסורים אמרינן חנ"ן בתערובת לח בלח, והוא לא מעלה בדעתו לחלק בין בב"ח לשאר איסורים. כמוכן, דעה זו תואמת את שיטתו הכללית שאין שום חילוק בין חנ"ן בבב"ח לחנ"ן בשאר איסורים (מלבד העובדה שבבב"ח הדין הוא מדאורייתא, ובשאר איסורים מדרבנן בלבד), כך שגם ביחס לשאר איסורים יש להבין שמדובר בגופו של איסור, וממילא אין מקום לחלק בין התחומים.

נבחן כעת את דעות הש"ך והרמ"א.

הטור (סימן צ"ט) מביא את דעת הסמ"ג, שעל החכם לחקור אם נתנו מים בקדירה אחר שנתנו בה את האיסור, שכן מים אלו לא יצטרפו לביטול (שהרי כבר נעשו נבלה). הטור חולק עליו ופוסק שאין צורך בבדיקה זו. הב"י מבאר שהטור הולך לשיטתו, שפוסק כרבינו אפרים שאין חנ"ן בשאר איסורים. אמנם, הקשה על כך בדרכי משה, שכן לפי הסבר זה יהיה צורך בבדיקת חכם בתערובת בב"ח שבה אף הטור מודה שאמרינן חנ"ן, והטור לא הזכיר זאת. לכן מעלה הרמ"א הסבר אחר כדי ליישב את שיטת הטור:

דהא דכתב רבנו... מותרין קאי הכל איסורין אפילו בבשר בחלב... דאפשר דהטור מחלק בין הא דאמרינן חנ"ן, להא דאמרינן כל איסורין שריבה עליהן [שווג מותר מזיד אסור] כמו שמחלק בתשובת הרשב"א... דווקא אם נתערב לח בלח... אמרינן דאם ריבה עליהם שווג [מותר], אבל כל שאסור משום בלוע ואח"כ נתרבה ההיתר לבטל אינו מועיל, דאמרינן חנ"ן (דרכי משה שם, ס"ק ב ד"ה ועוד נראה).

לדעת הרמ"א, אם כן, ניתן ליישם את הקביעה שלא אמרינן חנ"ן בתערובת לח בלח גם בתערובת של בב"ח.¹⁵ אולם, הש"ך חולק על הרמ"א מכל וכל:

אבל אי אפשר לומר כן, דהא בש"ס... מוכח להדיא דאף בלח בלח חנ"ן בבשר בחלב וכך כתב הרשב"א... בהדיא... ואע"ג דיש פוסקים מחלקים בהכי... היינו בשאר איסורים אבל בבשר בחלב אי אפשר לחלק בהכי... (שם סקי"ד).

והנה, נראה ברור שהרמ"א והש"ך עקביים בשיטתם. הרמ"א שפסק שחתיכת בשר שנאסרה מחלב לא אוסרת חברתה בלא רוטב, מבין - כפי שנתבאר למעלה - שכל מין כשלעצמו נחשב כגופו של איסור רק כאשר שני הטעמים קיימים. לכן הוא מוכן לקבל שלא יהיה חנ"ן בלח בלח: טיפת חלב שנאסרה בבשר, ונבללה בשאר החלב, משהתבטל טעם הבשר שבה - אין בה כלל טעם בשר, ולכן ניתרת (לגבי חתיכת בשר שנאסרה מחלב יש צורך בביטול כולה, כפי שכבר נתבאר לעיל (הערה 14), כיוון שהיא נאסרה כחתיכה ולעולם לא יצא ממנה כל החלב שנבלע בה, ומה שאין כן בנידון דידן, שכעת הכל בלול ואין יותר טעם בשר בתערובת הראשונית). ואף הש"ך הולך כאן לשיטתו: כשם שפסק שחתיכת הבשר שנאסרה מחלב אוסרת חברתה בלא רוטב, וכשם שפסק (דלא כב"ח) שטעם בשר המעורב בטעם חלב יאסור גם אחרי שטעם החלב נעשה לפגום, כך פוסק גם בענייננו. לדעתו, החלב כשלעצמו מוגדר כגופו של איסור גם כאשר טעם הבשר מתבטל לחלוטין, ולכן יש חנ"ן בבב"ח אפילו בתערובת לח בלח. לגבי שאר איסורים מודה הש"ך שניתן לומר שאין חנ"ן בלח בלח, כדברי הרשב"א, שהרי אין ההיתר מוגדר לחלוטין כגופו של איסור, וכפי שנתבאר. לצד הברור הסברתי, בו התמקדנו עד כה, יש להתייחס גם למישור הטקסטואלי. כפי שהזכרנו, בסוגיית הגמרא מפורש שביחס לאיסור בב"ח אמרינן חנ"ן גם בתערובת לח בלח:

כזית בשר שנפל לתוך יורה של חלב, אמר רב: בשר אסור וחלב מותר. ואי סלקא דעתך אפשר לסוחטו אסור - חלב אמאי מותר? חלב נבלה הוא! (קח. -:).

ופירש רש"י:

הרי חלב מועט שנבלע בבשר נעשה נבלה שהרי נאסר וכשחזר ונפלט בשאר החלב הוה ליה מין במינו (שם ד"ה חלב).

15 למעשה הרמ"א הקל בלח בלח במקום הפסד מרובה רק בשאר איסורים, והחמיר בכל אופן בבב"ח (צ"ב, ד). פסיקה זו נובעת כנראה מהחשש לגבי איסור דאורייתא של חנ"ן בבב"ח, לדעת הסוברים שאמרינן חנ"ן גם בלח בלח, ולא מחלוקה עקרונית בין התחומים.

אכן, ננסה כעת לעמוד ביתר ביאור על יסוד דברי הראב"ד לגבי תערובת לח בלח. הראב"ד עצמו כותב במפורש כדברי הרמ"א, דלא כש"ך והרשב"א, שגם בבב"ח לא אמרין חנ"ן בתערובת לח בלח. הוא מיישב את הגמרא ע"י שמבאר, שהיא דווקא אליבא דרבי יהודה שמין במינו לא בטל (תמים דעים סימן ז; מובא בשפתי דעת סימן צ"ט, סקי"ד).

תרוץ זה דורש באור, וכפי שהעיר הפמ"ג:

לא ידענא איזו חילוק יש, דגם לרבי יהודה דמין במינו לא בטל, מ"מ אי לא נעשה נבלה לא קשה תו חלב נבלה, כיוון דאין איסור החלב אלא מטעם הבשר שיש בו ובשר בחלב שביורה אינו מינו הוא וליבטל! ועל כרחך דנעשה נבלה גוף החלב, אם כן הוא הדין לדידן, לענין שיהא צריך שישים נגד הכל! (שפתי דעת, שם).

לצורך יישוב שיטת הראב"ד, יש לעמוד היטב על שיטת רבי יהודה. כך כתב ר' חיים מבריסק ביחס לדין שמין במינו לא בטיל אליבא דרבי יהודה:

דהא דמין במינו לא בטל הוי הפקעה בעיקר דין ביטול דליתא במין במינו והרי הוא כמו שהוא בעיניו (הל' מאכלות אסורות פ"ט, ה"ט).

לדעתו, אין לומר שיש כאן תערובת אלא שאין דין ביטול, אלא שהגדרה ההלכתית של הסיטואציה היא שכלל אין תערובת, וכאילו האיסור הוא בעין!¹⁶ לפי תפישה זו, ניתן להסביר את התלות שיוצר הראב"ד¹⁷ בין דין חנ"ן בלח לבין שיטת רבי יהודה שמין במינו לא בטל: דווקא לשיטת רבי יהודה, הסובר שבמין במינו לא בטל, אנו מבינים שהאיסור נשאר בעינו וכלל לא נחשב כמצוי בתערובת. לכן לא שייך לומר שהיות שהכל בלול האיסור יתבטל, שכן אין כאן תערובת כלל והרי זה כאילו האיסור בעין. ממילא, החלב הבלוע מטעם הבשר נותר באיסורו, והיות ונחשב כגופו של איסור - הרי שמוגדר כמין במינו ביחס לשאר החלב. לעומת זאת, לדידן שמין במינו בטל ברוב, ממילא ההגדרה ההלכתית של הסיטואציה היא שיש כאן תערובת. לכן, מרגע שהכל נבלל באופן שוה - טעם הבשר מתבטל, ולפיכך החלב נותר (שהרי, כפי שנתבאר, לפי תפישה זו החלב לא מוגדר כגופו של איסור אלא כשהוא מכיל בתוכו טעם של בשר).

16 הרא"ל הוסיף להוכיח זאת בשם ר' חיים ממקור הדין, שדם פר ושעיר שנתערבו לא מאבדים את זהותם, ועדיין נותרים בשמם כדם פר ודם שעיר, ועל כרחך שאין כאן תערובת כלל.

17 את עיקרו של הסבר זה שמעתי מהרב עמית משגב.

ממילא, זכינו לכך שגם הראב"ד עקבי בשיטתו: הוא סבור כדעת הרשב"א, שחתיכת בשר הבלועה מחלב לא אוסרת חברתה בלא רוטב (ראה לעיל הערה 13), דהיינו שלדעתו הבשר לא מוגדר כגופו של איסור כאשר מפרידים לחלוטין בינו לבין טעם החלב. עמדה זו משתקפת גם בכך שלדעתו לא אמרינן חנ"ן בתערובת של לח בלח אפילו בבב"ח, שכן בסיטואציה כזו טעם הבשר מתבטל לחלוטין, וכפי שנתבאר.

ניתן להציב, אם כך, שתי הבנות אפשריות בהבנת איסור בב"ח:

א. הבשר והחלב נחשבים כל אחד כשלעצמו כגופו של איסור, ללא קשר לנוכחותו של הטעם הנגדי.

ב. הבשר והחלב נתפסים כגופו של איסור, רק כל עוד טעמיהם מעורבים. כעת, נראה להעמיק ולהרחיב בליבונן של הגדרות אלו.

ג. בין מעשה בישול לנתינת טעם

1. האם איסור בשר בחלב נתפש כחידוש?

גרסינן בפסחים בסוגיית טעם כעיקר:

ור"ע טעם כעיקר מנא ליה? יליף ליה מבשר בחלב - לאו טעמא בעלמא הוא ואסור? הכי נמי לא שנא! ורבנן? מבשר בחלב לא גמרינן דחידוש הוא. ומאי חידוש? אלימא דהאי לחודיה והאי לחודיה שרי ובהדי הדדי אסור, כלאיים נמי! ... לא, דאי תרי ליה כולי יומא בחלבא - שרי, בשיל ליה בישולי - אסור. ורבי עקיבא נמי בב"ח ודאי חידוש הוא?! (מד:)

כמובן, יש צורך בביאור הזיקה בין העובדה שמדאורייתא אין איסור בכבישת בב"ח, לבין זאת שאיסור בב"ח לא יוכל לשמש כמקור לדין טעם כעיקר. לכאורה דברים קל וחומר: בב"ח - איסורו קל, שכן אין איסור בכבישה אלא רק בבישול, ואף על פי כן נאסר טעם בעלמא. קל וחומר, אפוא, לשאר איסורים שנאסרים גם בכבישה. והנה, גרסינן בחולין:

אמר אביי: טעמו ולא ממשו בעלמא - דאורייתא, דאי סלקא דעתך דרבנן, מבשר בחלב מאי טעמא לא גמרינן - דחדוש הוא; אי חדוש הוא - אף על גב דליכא נותן טעם נמי! אמר ליה רבא: דרך בשול אסרה תורה (קח:).

בסוגיה עצמה לא מבואר מדוע איסור בב"ח נתפש כחידוש. רש"י על אתר הציע שני פירושים: "דשניהם מין היתר... ועוד שדרך בישול נאסרו בלא אכילה".

הסברו הראשון של רש"י הוא אחד משני ההסברים המופיעים בגמרא בפסחים. אך הסברו השני, על פניו, הוא הסבר שאין לו מקור בגמרא. מדוע ראה רש"י לנכון להוסיף הסבר זה?

נראה שניתן להעלות שתי אפשרויות ביסוד איסור בב"ח:

א. מדובר באיסור רגיל הנובע מהדין הכללי של טעם כעיקר. לחתיכת הבשר שבלעה חלב יש טעם של בב"ח, וטעם זה הוא טעם אסור. לפי תפישה זו, באופן עקרוני היה מקום לאסור גם כבישה שגורמת לנתינת טעם. אם כך, את גזירת הכתוב "דרך בישול אסרה תורה" יש להבין כהפקעה נקודתית, שאין בה כדי להגדיר את אופי האיסור.

ב. איסור בב"ח הוא איסור חדש וייחודי, שכלל איננו בנוי על דין טעם כעיקר. האיסור נוצר כתוצאה ממעשה הבישול שמחיל את האיסור. לפי תפישה זו, "דרך בישול אסרה תורה" הוא הדין הבסיסי המגדיר את אופי האיסור.¹⁸

היה מקום לומר, שכוונת רש"י בהסברו השלישי הינה לקל וחומר טכני, המלמד שבב"ח נחשב לאיסור חמור יותר שהרי נאסר גם בבישול. מסיבה זו הוא לא יכול לשמש מקור לאיסור טעם כעיקר בשאר איסורים שהינם קלים יותר, שהרי לא נאסרו בבישול.

אמנם, נראה כי ניתן להבין שכוונת דבריו של רש"י היא שאיסור הבישול מלמדנו על אופי איסור בב"ח. העובדה שבב"ח נאסר גם בבישול כשלעצמו, מלמדת שיסוד האיסור אינו בנתינת הטעם כשלעצמה, אלא בעצם יצירת תערובת של בב"ח על ידי מעשה של בישול. לכן ברור שלא שייך כלל ועיקר ללמוד מכאן על דין טעם כעיקר בכל התורה.

ומדאיתת להכי, יש לומר שהסבר זה כלל אינו הסבר חדש, אלא רק מבאר את ההגיון שבשני התירוצים הקודמים. מכך שכבישה לא נאסרה על אף שהיא גורמת לנתינת טעם, נמצאנו למדים שאין מדובר כלל באיסור של טעם כעיקר, אלא באיסור

18 במסגרת הבנה זו, יש מקום להסתפק מה תהיה הגדרת האיסור לאחר שחכמים אסרו כבוש גם בבב"ח. יכול להיות שמדובר בגזירה בעלמא ואופי הדין לא ישתנה, אך יכול להיות שחכמים חידשו שמדברנן מתבסס איסור בב"ח (גם) על דין טעם כעיקר. יכול להיות שספק זה תלוי במחלוקת המובאת במרדכי (ע"ז, סי' תתכח) האם מליחה וכבישה אסורות מדברנן רק באכילה או גם בהנאה. שכן, הרא"ל העלה שיסוד ההסתפקות הוא האם מדובר בהרחקה בלבד, או שיש להבין שבשר כבוש בחלב הוא 'בב"ח מדברנן' ואז יהיה אסור גם בהנאה. נראה שאם מדובר בהגדרה של בב"ח מדברנן מתקבל על הדעת שההגדרה החדשה תהיה בנויה על דין טעם כעיקר כ"ל. לקמן בהערה 30 נראה נפקא מינא נוספת העולה מהבנה זו.

הנובע דווקא ממעשה בישול. גם העובדה החריגה שהבשר והחלב מותרים כשלעצמם, ונאסרים רק בהתערבותם יחד - מחזקת תפישה זו: אם מדובר בתערובת של איסור והיתר, מתקבל על הדעת שהאיסור בנוי על טעם האיסור שנבלע בחתיכת ההיתר. אך כאשר שני המרכיבים של התערובת מותרים כל אחד כשלעצמו, מסתבר יותר שהאיסור הינו ביצירת התערובת כמקשה אחת כפי שנעשה על ידי הבישול.

אם כן, להבנה שאיסור בב"ח הוא איסור בעל אופי ייחודי - שאינו מבוסס על דין טעם כעיקר, אלא על מעשה הבישול - שתי נפקא מינות בסיסיות, לקולא ולחומרא:

א. גם מעשה הבישול כשלעצמו נאסר, ולא רק אכילת התוצר.

ב. טעם בב"ח שנוצר שלא ע"י מעשה בישול, לא יאסור את התוצר מדאורייתא.

בגמרא בפסחים מפורש, שרבי עקיבא - שסבר תחילה שאיסור בב"ח אינו בגדר חידוש - חזר בו. אולם ביחס לדברי אב"י בסוגיה בחולין אין לנו כל ראייה שלא נשאר בעמדתו, שבב"ח אינו נחשב לחידוש ביחס לשאר איסורים. לדברינו יש לומר, שלדעת אב"י איסור בב"ח בנוי על דין טעם כעיקר. לכן אין הוא בגדר חידוש, ויכול לשמש כמקור לדין טעם גם בשאר איסורים.

כפי שנתבאר למעלה, נחלקו הראשונים האם יש דין חנ"ן בשאר איסורים. אמנם, יש לעיין האם לשיטות הסוברות שיש דין חנ"ן בשאר איסורים מדובר בדין דאורייתא. ציטטנו למעלה את דברי הר"ן שזהו דין דרבנן,¹⁹ והש"ך (סי' צב, סק"ב) כתב שהבנה זו מוסכמת על הכל. אמנם, מדברי תוספות (ק: ד"ה בשקדם) - המקשים כיצד הכשירו את כלי מדין אם אמרינן חנ"ן בשאר איסורים - משתמע שזהו איסור דאורייתא.²⁰

מה עומד בבסיס המחלוקת? הפלתי מקשר זאת למחלוקת אב"י ורבא:

דלאביי דסבירא ליה התם דטעמו ולא ממשו יש למילף מבב"ח... זהו בכלל הלימוד כמו דהתם טעם כעיקר משוי ליה נבלה, אף בכל האיסורים טעם כעיקר ומשווי ליה נבלה. אבל לרבא... מנא לן דחנ"ן? דבב"ח ליכא למילף והוי דרבנן²¹ (צב, סק"ט).

לכאורה, היה מקום להקשות על דבריו: לדעת אב"י ניתן אמנם ללמוד דין טעם מבב"ח לשאר איסורים, אך כיצד ניתן להסיק מכך לדין חנ"ן בשעה שיש חילוק סברתי ברור בין בב"ח לשאר איסורים, הנובע מכך שבב"ח מותרים כשלעצמם ורק תערובתם אוסרתם!?

19 וכך מפורש גם בתוס' (קח: ד"ה אמאי).

20 עמד על כך רע"א (סי' צ"ב, ח').

21 הוא מסביר שהתוס' הקשו רק אליבא דאב"י.

אמנם, לפי דברינו אתי שפיר. החילוק הנזכר (בין דין טעם כעיקר לבין דין חנ"ן) הינו רלוונטי רק אם מבינים שמעשה הבישול מחיל את האיסור, ומגדיר את הבשר כשלעצמו כגופו של איסור.²² ברם, אם נבין שאיסור בב"ח מבוסס על מעבר הטעם - אזי גם לעניין דין חנ"ן אין כל חילוק עקרוני בין בב"ח לשאר איסורים. וכפי שנתבאר, זוהי בדיוק דעתו של אב"י.

באיסור בב"ח, האוכל לוקה גם אם אכל חצי זית בשר וחצי זית חלב (קח:). אם מעשה הבישול מגדיר כל אחד מהם כאיסור, ניחא; אך אם האיסור מבוסס על דין טעם כעיקר, מדוע אדם מתחייב כאשר אכל רק חצי זית מכל אחד מהמינים? כאן אנו נזקקים להבנתו של ר"ת בדין טעם כעיקר. לדעתו, כאשר יש טעם של איסור - לוקים על כל כזית מהתערובת, אע"פ שלא אוכל כזית מהאיסור:

דכיוון שנתן האיסור טעם בהיתר, נהפך כולו להיות איסור ולוקין עליו בכזית
כאילו הוה כולו אסור (רא"ש פ"ז, סי' לא).

ממילא, הוא הדין בענייננו: היות ויש לתערובת טעם של בב"ח, לוקה על כל כזית וכזית ממנה. למעשה, איסור בב"ח - לפי תפישת אב"י - הוא המודל שעליו בנויה שיטת ר"ת.²³

להלכה, ברור שדעת רבא היא זו שהתקבלה, ואיסור בב"ח נתפש כחידוש, שהרי אף רבי עקיבא חזר בו והודה בכך. לפיכך, חנ"ן בשאר איסורים הוא רק דין דרבנן, כפי שציטטנו בשם הש"ך. לכן גם הפוסקים המחמירים בשאר איסורים, מקילים בהם יותר מאשר בבב"ח.²⁴ אם כן, לכאורה, מוכח שההבנה שהתקבלה היא שאיסור בב"ח מוחל ע"י מעשה הבישול, ולא מדובר בדין הכללי של טעם כעיקר. אמנם, נראה שאין הדבר

22 כך עולה ברור בדברי הר"ן, שמחלק בין בב"ח לבין שאר איסורים לעניין דין חתיכה הראויה להתכבד: "שכיוון שנתבשרו בשר בחלב, חתיכה עצמה איסור היא".

23 הפלתי שצוטט לעיל מעלה אפשרות, שהדעה שחנ"ן בשאר איסורים מדאורייתא בנויה על שיטת ר"ת שלוקים על כל כזית גם בשאר איסורים, ואילו הסוברים שמדובר בדין דרבנן בונים על שיטת החולקים על ר"ת - שלא לוקים על כל כזית, וממילא יש חילוק בין התחומים שלא מאפשר ללומדם זה מזה. אמנם, נראה לענ"ד שלחילוק זה אין עמידה עצמאית, והוא חייב להיות בנוי על הסברנו הקודם: רק אם בב"ח אינו חידוש - ניתן ללמוד ממנו על שאר איסורים שלוקים על כל כזית, ועל כרחנו שהעיקר תלוי בשאלה אם איסור בב"ח נתפש כחידוש. השתלבות שיטת ר"ת במהלך היא הפוכה מדברי הפלתי: היא אינה הבסיס ללימוד מבב"ח לשאר איסורים, אלא תוצאתו. מתוך תפישה שאין מדובר באיסור חדש, אלא בדין טעם כעיקר - ניתן ללמוד לשאר איסורים שילקו גם בהם על כל כזית.

24 עיין למשל בהגהת הרמ"א בצ"ב, ד.

פשוט: ייתכן שגם רבא יסכים שאיסור בב"ח בנוי על דין טעם כעיקר, ואף על פי כן יחשב דין זה לחידוש.

כפי שנתבאר, משמעותו של דין טעם כעיקר בבב"ח היא שהחתיכה כולה הופכת להיות איסור ולוקים על כל כזית ממנה, וכהבנת ר"ת בדין טעם כעיקר גם בשאר איסורים. אמנם, שיטת ר"ת עצמה היא קשה ביותר: מה ההגיון בכך שתפוח שקיבל טעם חזיר - יאבד כליל את זהותו המקורית כתפוח, ויהפוך להיות כחזיר, באופן שלוקים על כל כזית ממנו משום חזיר? כלום טעם חזיר יש כאן, טעם תפוח אין כאן?²⁵

תמיהה זו לא קיימת ביחס לאיסור בב"ח: ביחס לבב"ח, אין טעם חיצוני של איסור המשתלט על חתיכת היתר ומגדירה מחדש כאיסור. שני הטעמים המקוריים - הבשר והחלב - שותפים בהגדרה החדשה של התערובת כתערובת של "בשר בחלב". לכן מתקבל על הדעת שחתיכת בשר שקיבלה טעם חלב תוגדר מחדש כתערובת של בב"ח, ומכיוון שהגדרה זו משקפת את שני הטעמים - התערובת כולה נחשבת לגופו של איסור.

אם כן, גם במסגרת שיטת רבא שנפסקה להלכה, שתי ההבנות העקרוניות בהגדרת איסור בב"ח פתוחות לפנינו.

קעת מסתבר, שהמחלוקת שראינו למעלה - האם באיסור בב"ח נחשב כל מרכיב כשלעצמו כגופו של איסור רק כאשר יש תערובת טעמים, או גם כאשר נותקה הזיקה בין הטעמים - תלויה בשתי ההבנות העקרוניות שהעלנו בדברינו האחרונים: אם מעשה הבישול מחיל את האיסור - כל מרכיב כשלעצמו נאסר בלי זיקה הכרחית לתרכובת הטעמים, שהרי אין לדין זה דבר עם דין טעם, וכפי שהוכח מהיתר כבוש. לעומת זאת, אם הדין בנוי על דין טעם כעיקר, ממילא כאשר אחד הטעמים נעדר - חסר הגורם העומד בבסיס החלת האיסור, ולפיכך האיסור יפקע. כך כאשר אחד הטעמים פגום, כאשר עובר רק טעם הבשר (ביבש), או בתערובת לח בלח כשיש שישם כנגד אחד הטעמים.²⁶

לאור הבנות אלו, נראה שניתן להעלות ארוכה למספר נקודות תמוהות.

25 לכן, הסביר הרא"ל שיש להבין את ר"ת לא כפשוט דברי הרא"ש שצוטטו בדברינו למעלה, שהחתיכה כולה הופכת להיות איסור, אלא שחתיכת היתר שיש בה טעם של איסור - נאסרת כולה באכילה ולוקים על כל כזית ממנה, אע"פ שלא מוגדרת כולה כאיסור.

26 בחתיכת בשר שנאסרה מחלב יש צורך בשישים כנגד כל החתיכה, ולא רק כנגד החלב שבלוע בה. אך נראה שדרישה זו מבוססת על כך שחתיכה שנאסרה כחתיכה לא ניתרת עד שיצא כל החלב ממנה, ואנו חוששים שלא כולו יצא, וכפי שנתבאר בהערה 14.

2. האם דין מים שקיבלו טעם בשר בחלב, כבשר בחלב?

הטור (סי' ק"ג) ציטט את פסק התרומה ביחס למקרה שבו חיממו מים בכלי איסור בן יומו. לדעת התרומה הכלי נחשב בן יומו עד שתעבור יממה שלמה משעת חימום המים, וזאת מפני שהמים נעשו נבלה, וממילא הם נותנים טעם לשבח בכלי במשך יממה לאחר בישולם.

הב"י שם דחה פסק זה; לדעתו יש לפסוק כרבנו אפרים, שאין חנ"ן בשאר איסורים. אך גם הב"י מודה שיש ליישם את דין התרומה במקרה בו האיסור שבלוע בכלי הוא איסור בב"ח, שכן לגבי בב"ח אמרינן חנ"ן לכולי עלמא. הש"ך תמה על דברי הב"י:

ולא נהירא... דהא טעמא דהפוסקים דאמרינן בבב"ח חנ"ן הוא משום דבבב"ח כל חד באפי נפשיה שרי וכי איתנהו בהדי הדדי אסור, הלכך הבשר עצמו נעשה אסור משא"כ בשאר איסורים... אם כן הכא שכבר נאסר הבלוע בקדירה לא שייך חנ"ן וזה ברור בעיני... ואולי סבירא ליה דכיוון דבא מבשר בחלב דיינינן ליה כמעיקרא²⁷ (צ"ד, סקכ"ב).

כיוון דומה לשיטת הב"י עולה בדברי הכרתי ופלתי (צ"ח, סק"ב), הסבור שטעם בב"ח הנפלט מכלי אסור מדאורייתא,²⁸ כאשר הפמ"ג חולק: "בב"ח הנפלט מכלי טעם אחד, הוה דרבנן" (שפתי דעת שם).

נראה שניתן לבאר את שיטתם לאור דברינו. אם מעשה הבישול מחיל את האיסור, אזי - כפי שנתבאר - הדבר רלוונטי רק בבשר וחלב, שכל אחד כשלעצמו מותר, ומעשה הבישול שלהם הופכם לאיסור. אולם, חתיכת היתר שקיבלה טעם של בב"ח - אסורה רק מצד דין טעם, כשאר איסורים.

אם כן, דעת הש"ך שמים שקיבלו טעם של בב"ח דינם כשאר איסורים ולא כבב"ח, מתאימה לשיטתו הכללית שהחלב והבשר כלשעצמם נחשבים כגופו של איסור, ללא כל זיקה לתערובת הטעמים ביניהם, וזאת כיוון שמעשה הבישול - ולא מעבר הטעם - מחיל את האיסור. אולם, אם נבין שאיסור בב"ח בנוי על דין טעם

27 הש"ך תמה שם גם על עצם הזיקה בין דין חנ"ן לאיסור המים. לדעתו המים צריכים להאסר ולהחשיב את הקדירה כבת יומא, מצד דין נ"ט בר נ"ט דאיסורא. וראה בפמ"ג (שפתי דעת, שם) שטען שאף הב"י סבור שהמים לא נאסרים מדאורייתא, וכונתו שיש להחיל עליהם את דין חנ"ן רק מדרבנן.

28 גם לשיטת רש"י שטעם כעיקר בשאר איסורים אסור רק מדרבנן.

כעיקר, אזי מבחינת הגדרת הדין - מה שנאסר זה כל טעם של בב"ח, ולפיכך גם מים או קדירה שבלעו טעם זה נכללים באיסור בב"ח.

אמנם, כפי שכתבנו למעלה, לפי שיטת רבא שבב"ח חידוש הוא ואין למדים ממנו טעם כעיקר לכל התורה, הנימוק לכך שדווקא בבב"ח יש דין טעם כעיקר הוא ששני הטעמים שותפים בהגדרה החדשה של החתיכה, מה שאינו נכון לגבי מים וקדירה שקבלו טעם של בב"ח. שהרי, במקרה זה הטעם המעורב של הבשר והחלב משתלט על המים או על חתיכת היתר שתתבשל בסיר, וגורם לאובדן זהותם המקורית. ממילא, יש מקום מצד הסברה לצדד בשיטת הש"ך גם במסגרת הבנה זו.

אולם, יש הבדל בסיסי בין שתי ההבנות בהקשר זה. לפי ההבנה שמעשה הבישול של בשר וחלב מחיל את האיסור, הרי שמבחינת הגדרתו הבסיסית של האיסור אין מקום להחלתו על המים שרק קיבלו טעם של בב"ח. לעומת זאת, לפי ההבנה שהאיסור בנוי על דין טעם כעיקר, הרי שמבחינת הגדרת הדין נכללים בתוכו גם מים וקדירה שקיבלו טעם בב"ח: טעם זה נאסר כטעם מדאורייתא, ורק טעם הדין לא שייך לגביהם. לפיכך, יכול להיות שטעם זה הוא בגדר טעמא דקרא בלבד, ואין בו כדי להשפיע על היקפו של הדין. במידה ונאמר כך - ניתן לקבל את דברי הבי"י כהויתם, ולא לפרש שמדובר בחנ"ן מדרבנן בלבד (כפי שטען הפמ"ג - לעיל הערה 28). ייתכן גם שאכן מדובר בדין דרבנן, אלא שדין דרבנן זה מתקבל על הדעת דווקא לאור ההבנה שמדובר בסיסית בדין של טעם, ועל יסוד כך החילו אותו חכמים על כל טעם של בב"ח, גם כאשר טעם הדין לא שייך.²⁹

3. היחס בין איסור הבישול לאיסור האכילה

שאלה נוספת שיכולה להתקשר להבנות שהעלנו היא שאלת היחס בין איסור הבישול לאיסור האכילה. איתא בגמרא:

אמר רב אשי מנין לבב"ח שאסור באכילה? שנאמר: 'לא תאכל כל תועבה', כל שתעבתי לך, הרי הוא בכל תאכל (קיד:).

ופירש רש"י שם:

והאי תעבתי לך להתרחק מבישולו שלא לבשלם יחד (ד"ה הרי הוא).

29 אמנם, אם נבין שמדובר בהרחקה בעלמא אטו חנ"ן דאורייתא - לא תהיה מכאן ראייה לתפישה שממקדת את האיסור במעבר הטעם. כמו כן, כפי שהעלנו לעיל (הערה 19), ייתכן שברמת הדרבנן לכולי עלמא איסור בב"ח נחשב לאיסור טעם, ולכן ברור שמדרבנן יש לאסור את המים מדין חנ"ן.

אם כן, לדעת רב אשי האיסור הבסיסי הוא איסור בישול שנכתב במפורש בתורה, ואיסור האכילה נתפש כאיסור אגבי הנלמד מאיסור הבישול. אמנם, לדעת הרמב"ם התמונה הפוכה לחלוטין:

לא שתק הכתוב מלאסור האכילה אלא מפני שאסר הבישול, כלומר: ואפילו בישולו אסור ואין צריך לומר אכילתו (הל' מאכלות אסורות פ"ט, ה"ב).

ופירש הכסף משנה:

דמשמע שלא אסרה תורה לבשל אלא כדי שלא יבוא לאכול

(הל' טומאת מת פ"א, ה"ב).

ברור, אם כן, שלשיטת הרמב"ם (ובמיוחד על פי ביאורו של הכסף משנה) האיסור הבסיסי הוא איסור האכילה, והבישול נתפס כהרחקה שאסרה התורה אטו האכילה. אפשרות ביניים עולה מהדרשה המפורסמת, המופיעה בכמה וכמה מקומות:

תנא: לא תבשל גדי בחלב אמו ג' פעמים אחד לאיסור אכילה ואחד לאסור הנאה ואחד לאסור בישול (קטו:).

לפי לימוד זה, מסתבר שלכל אחד מהאיסורים עמידה עצמאית, ואף אחד מהם לא נתפש כנספח לחברו.

ייתכן ששאלה זו בדבר מוקד האיסור מתקשרת לדיוננו: במידה והאיסור הבסיסי הוא איסור הבישול, יש מקום לומר שהוא גם משמעותי בהגדרת איסור האכילה, שהרי איסור האכילה נלמד מאיסור הבישול. לפי זה, התפישה תהיה שמעשה הבישול הוא זה שיוצר את האיסור ולא הטעם כשלעצמו. לעומת זאת, במידה ואיסור האכילה הוא האיסור הבסיסי, ואילו איסור הבישול נתפס רק כהרחקה צדדית³⁰ - יש יותר מקום לומר שהשפעתו של איסור הבישול על איסור האכילה (הממעטת כבישה מאיסור התורה), אינה מלמדת על אופי איסור האכילה, אלא נתפשת רק כגזירת הכתוב טכנית, וכפי שנתבאר. ממילא, עלינו להבין שיסוד איסור האכילה מושרש בהעברת הטעם כשלעצמה (ולא במעשה הבישול), כפי שקיים ביחס לשאר איסורי אכילה שבתורה.